

SALAR TÜRKÇESİNDEKİ ÇİNCE UNSURLAR

Raile Abdulvahit KAŞGARLI¹

ÖZET

Salar Türkçesi, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Türk topluluğundan biri olan Salarların dilidir. Salar Türkleri Çin'de, Çinghay eyaletinin Şünhua Salar Özerk İlçesi başta olmak üzere Çinghay eyaletinin ve Gansu eyaletinin belli bölgelerinde ve Doğu Türkistan'ın İli ilçesinde yaşamaktadırlar. Salarlar ve Salarca ile ilgili esas çalışmalar 19. yüzyılda Rus, Avrupalı ve Amerikalı seyyahlar ve bilim adamları tarafından başlatılmış, Gaizi ağızından derlenen metinler ve söz varlığı çalışmaları daha sonraki çalışmalara ışık tutmuştur. Günümüze kadar ise Gaizi ağızı ve İli ağızı ile ilgili çalışmalar yapılmış, önemli mesafe kaydedilmiştir. Salarca bulunduğu coğrafyadaki diğer dillerin özellikle Çincenin yoğun etkisi altındadır. Çünkü Salarca konuşma dilidir ve yazı dili olarak Çince kullanılmaktadır. Bu durum Salarcada; Çindeki diğer Türk lehçelerinden ve Salarca ile aynı lehçe gurubunda yer alan başka lehçelerden daha farklı özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Salarcaya daha çok isim cinsinden kelimeler alınmış ve bu kelimelerin bazıları ses değişikliğine uğramıştır. Ses değişimi, Çincenin hem Yünmu kısımlarında hem Şengmu kısımlarında görülmektedir. Yazımızda daha önce yapılan çalışmaların bazılarından faydalanarak sözcük varlığı çalışması yaptık ve Salarcaya geçmiş Çince kelimeleri inceledik. Çalışmamız; Çince kelimelerin Salarcaya geçerken ses ve biçim yönünden geçirdikleri değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Lehçeleri, Salarca, Çince alıntı

CHINESE ADAPTATIONS IN SALAR TURKISH

ABSTRACT

Salar Turkish is the language of Salars, who are one of the Turkish communities within the borders of People's Republic of China. Salar Turks live primarily Xunhua Salar autonomous district of Qinghai State of China, certain regions of Qinghai State and Gansu State and Ili district of East Turkistan. The principal studies regarding Salars and Salar language were started by Russian, European and American travellers and scientists and the texts and vocabulary studies compiled from Gaizi dialect enlightened the way for the subsequent studies. Studies regarding Gaizi dialect and Ili dialect have been carried out to our date and a lot of ground has been covered. Salar language is under the influence of other languages within its region, especially Chinese because Salar language is a language for verbal communication however Chinese is used for written communication. This matter led to emerging of different features than other dialects within the same group of dialects and the other Turkish dialects in China. Mostly nouns have been adopted by Salar language and some of these words have undergone sound change. The change in sounds is encountered both in Yünmu and Shengmu parts of Chinese. We have studied on vocabulary by utilizing some of the previous studies and examined Chinese words that are transferred to Salar language in our article. The aim of our study is to introduce the changes that Chinese words have undergone in terms of utterance and formation in their transferring to Salar language.

Keywords: Turkish Dialects, Salar language, Chinese adaptation

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, reyila.kasgarli@istanbul.edu.tr.

GİRİŞ

Salar Türkçesi, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Türk topluluğundan biri olan Salarların kullandıkları dildir. Günümüzde Çin’de mevcut dokuz Türk lehçesinden biri olup, 2000 yılındaki kayıtlarda 104503 (Karluk 2009: 70) nüfusa sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu nüfusun önemli bir bölümü Çinghay eyaletinin Şünhua Salar Özerk İlçesinde (循化撒拉族自治县 Xunhua Salazu Zizhixian) yaşamaktadırlar. Şünhua’da bulunan Salar Türkleri, ilçedeki toplam nüfusun % 62.2 teşkil eder. Salarların diğer kısmı ise Çinghay eyaletinin Hualong Müslüman Çinliler Özerk İlçesi Gandou köyünde ve Gansu eyaletinin Cişi Bao An Milliyeti, Dongxiang Milliyeti ve Sala Milliyeti Özerk İlçesinde yaşarlar. Bu yerlerin dışında Çinghay Eyaletinin Huangnan, Hainan, Haişi Haibei bölgelerinde ve Şining şehrinde bulunmaktadırlar. Ayrıca Doğu Türkistan’ın (Uygur Özerk Bölgesi) İli ilçesinde ve çok az sayıda nüfus Urumçi’de bulunmaktadır (Aibibula 2010: 1). İli ilçesindeki Salarların yaklaşık 5000 kişi olduğu bilinmektedir (Yakup 2015: 1).

XV-XVIII. yüzyıllarda bizzat Salarlar tarafından el yazısı ile Salar Tarihi yazılmış ise de, bu kaynak şimdiye kadar araştırmacıların eline geçmemiştir (Durduyev 1998: 325). Çin kaynaklarından elde edilen bilgiler ve Salar Türklerinin “deve pınarı” (駱駝泉 luo tuo quan) adlı hikâyesindeki detaylar ışığında, Müslüman Salarların Semerkant’tan XIII. yüzyılın ilk yarısında doğuya göç ettikleri ve Şünhua ve çevresine yerleştikleri bilinir (Aibibula 2010: 5). Salarların; Semarkant’tan Gansu ve Çinghay eyaletlerine göçleri sırasında Doğu Türkistan üzerinden geçtikleri ve bazılarının Turfan ve Kumul bölgelerinde uzun süre kalmış olabileceği tahmin edilmektedir. İli Salarlarının ilk grubu 18. yüzyılın ikinci yarısında bu vadiye gelmiş olmalıdır. Çinghay ve Gansu’dan yeni ve eski İslam okulları arasındaki dinî kavgalardan dolayı İli vadisine kaçan ilk göçmenlerin sayısı oldukça azdır. İkinci gurup Salarlar Doğu Türkistan’a 1862 sıralarında Kuzeybatı Çin’de Qing yönetimine karşı Müslümanların isyanı başarısız olunca gelirken; üçüncü grup, ünlü kumandanlar Ma Hu-şan’ın (马虎山) ve Ma Cong-ying’in (马仲英) askerî birlikleri kapsamında 1928-1935 arası gelmişlerdir. Ancak Salarların Doğu Türkistan’a, daha çok İli vadisine yaptıkları büyük göç, Çinghay çevresindeki zor hayat koşulları dolayısıyla 1960 ve 1970’lerde meydana gelmiş olmalıdır (Yakup 2015: 2).

Salarlar hakkında yapılan modern çalışmaların tarihi XIX. yüzyılın birinci yarısına kadar götürülebilir (Teres 2012: 108). Onların diliyle ilgili araştırmalar G. N. Potanin’in 1884-1886’daki Orta Asya araştırma seyahatiyle başlamış (Thomsen 1985: 1), N. V. Rockhill, V. F. Ladegin, S. E. Malov, Susan Kakuk, Tenişev gibi isimlerin çalışmalarıyla derinlik kazanmıştır. Çin’de ise araştırmalar 1937 yılında başlamış (Sarıtaş 2015: 54) 1980 sonrası yoğunluk kazanmış, günümüze dek devam etmiştir. Çindeki ilk çalışma Yang Di-şin’in raporudur (Mehmet 2014: 25).

Salarların kendi yazısı yoktur. Çin yazı sistemini kullanırlar. Tarihte Salarlar, Arapça ve Farsça harfleri kullanarak kendi dillerini yazmışlar ve “Tuerkewen” 图尔克文(Zhang 2008: 3) olarak adlandırdıkları bir yazıyı geliştirmişlerdir. Daha sonra bu yazı sadece din alanında kullanım görmüş, günlük hayatta Çin yazısı kullanılmıştır (Han 2004: 8, Erdoğan 2015: 137). Birkaç dil bilen, kendi aralarında ve aile içerisinde ana dillerini, resmi işlemlerde ise Çin edebi dilini kullanan Salarlar (Özeren 2014: 113), kendi dillerine “Turki soz”,

kullandıkları yazıya da “Turki ohux” adını vermişlerdir (Yibula 2004: 501, Erdoğan 2015: 137). Günümüzde gayri resmi olarak Latin alfabesi kullanmaya başlayan Salar aydınlarının 2008 yılında bu alfabeyle basılan ilk çalışması *Salar İbret Sözler* yayımlanmıştır (Zhang 2008: 4). Ancak Salarcanın kullanım alanı gittikçe daralmakta, tamamıyla Çinceleşme riski her geçen gün artmaktadır. Yaşlı olan bir Salar Türkünün ölümü, Salarca’yı da ölüme bir adım daha yaklaştırmaktadır. Çünkü bu dili gençler bilmemektedir. Konuşabilen yaşlıların sayısının az olması, eğitim öğretim dilinin Çince olması nedeniyle yetişmekte olan nesillerde konuşma dilinin de kaybolma tehlikesi bulunmaktadır (Zhang 2008: 113).

Bazı çalışmalarda Gansudaki Salarca, Sarı Uygurca ile beraber değerlendirilerek Uygur-Oğuz grubuna dâhil edilmiş ve Çağdaş Uygurcanın dördüncü ağızı olarak kayda geçirilmiştir (Baskakov 1986: 333). Ancak son araştırmalar Salarcanın, müşterek Orta Asya Türkçesinin Harezmi-Oğuz özelliklerini korumuş Oğuz Gurubuna ait (Aibibula 2010: 1; Mehmet 2014: 39) Batı Lehçesi olduğunu ortaya koymuştur ve genetik olarak Türkmen Türkçesi ile ilişkilendirilmektedir (Özeren 2016: 170; Sarıtaş: 2012, s. 113; Durduyev: 1998, s. 336). Salarca; Türkmençe ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığında bir ölçüde arkaik bir özellik gösterir (Ölmez 2013: 405). Tenişev’e göre Salarca, batı ağızı (Altıyuli) olan Gaizi ve doğu ağızı olan Minta’dan oluşur. Dwyer’e göre batı ağızı, Doğu Türkistan’ın İli bölgesinde konuşulan ağızdır. Doğu ağızı ise Bu, Şünhua, Hualong ve Gansu’da konuşulan esas ağızdır. Yolboldı’ya göre Gaizi ve Mengda ağızları arasında yalnızca fonetik ve leksik farklılıklar görülür (Mehmet 2014: 43). Salarcanın ağızları bulunduğu coğrafya ve gösterdiği özellik itibarıyla ikiye ayrılabilir: Çinghay ve civarında kullanılan Gaizi (街子jiezi) ağızı ve Mengda (孟达 Mengda, Minta, Munda) ağızından oluşan Çinghay Salarcası; İli’de kullanılan İli Salarcası (Yakup 2015: 3).

Söz varlığı açısından baktığımızda Salarca temel sözcükleri diğer Türk lehçeleriyle paylaşır, bunlardan bazıları açık bir şekilde Oğuzca kökenlidir. Ancak, Kıpçak ve Güneydoğu Türkçesi kökenli biçimbirimler de küçümsenmeyecek kadar bolca bulunur (Aibibula 2002: 46-48). Salarcada Çince, Tibetçe, Arapça, Farsça, Moğulca alıntılar dikkat çeker (Aibibula 2002: 46). Bu durum tamamen bulunduğu coğrafyadaki dil temaslarından kaynaklanmıştır (Aibibula 2010: 70, Mehmet 2014: 43). Dolayısıyla Uygur, Özbek ve Salar Türkleri Çindeki birer Müslüman topluluk olsa da Salarcada, Uygur ve Özbek lehçelerinde bulunan Arapça Farsça ön takılar görülmez (Aibibula 2010: 70). Çince; Çin-Tibet dil ailesine mensup heceli bir dil olarak, Altay dil ailesine mensup eklemeli bir dil olan Salar Türkçesinin yazımı için kullanıldığından, Salar Türkçesinde derin izler bırakmıştır. Potanin *n* ile nazal *n*’yi “н” ve “nr” ile gösterirken Çince *n* ile nazal *n*’yi “нь” ve “нъ” ile göstermiştir (Poppe 1953: 468). Tenişev’in tespitine göre Salar Türkçesinde fonetik, mormofolojik, sentaktik ve leksik alanda dilin iliklerine kadar nüfuz etmiş Çince özellikler vardır (Mehmet 2014: 43). Ma’ya göre, Çincenin Salarca’ya etkileri daha çok kelime yönündedir (Ma 2009: 30). Aibibula’nın tespitine göre Çince alıntılar Salarcanın kelime hazinesinde % 20’den fazla orana sahiptir (Aibibula 2010: 70). Zira dil etkileşimlerinin en yaygın sonucu, etkileşim içinde olan dillerin kısmen veya tamamıyla değişime uğramasıdır. Her koşulda olmamak kaydıyla, etkileşim içindeki dillerden biri, diğeri veya diğerleri üzerinde mutlaka etkili olur. Bu etkinin

en yaygın olan tipi de alıntı kelimelerdir (Thomason 2001: 10). Alıntılar, genellikle verici dildeki ses ve anlam yapılarıyla değil, alıcı dilin ses yapısıyla ve alıcı dilin anlam dünyasının ihtiyaçlarına göre yapılır; dolayısıyla ses ve anlamca alındıkları yeni ortamlara uygun hale getirilirler. Bu uygunlaştırmanın derecesini ise, alınma şartları belirler (Karaağaç 2009: 503). Salarcadaki Çince alıntıların bazıları aynen kabul edilirken bazıları ses ve biçim yönünden Salarcaya uygun hale getirilmiştir.

Çalışmamızda; Çinghay Salarcası sözcüklerini ifade eden *Sala-Han Han-Sala Sihui* (1992) adlı sözlük ile İli Salarcası sözcüklerini gösteren *An İli Salar Vocabulary: Introduction and a provisional Salar-English lexicon* (2002) adlı sözlükte yer alan ortak Çince kelimeler taranmıştır. Elde edilen 75 isim ve 15 fiil, *Salar İbret Sözcükler* (2008) ve *Salayu Huayu Cailiao* (2010) adlı çalışmalardaki dil malzemelerinden tespit edilen örneklerle beraber değerlendirilmiş, belirgin özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Çince Aynen Yapılan Alıntılar

1. 1. Aynen Alınan İsimler

Bazı kelimeler ses ve anlam yönünden Çince kullanımı ile aynı özelliktedir. İli Salarcası ile Çinghay Salarcasında aynı şekilde kullanılan bu tür kelimelere örnek olarak aşağıdakileri göstermek mümkündür:

yaba: 哑巴 (ya-ba) > yaba “dilsiz”

şigua: 西瓜 (xi-gua) > şigua “karpuz”

şatañ: 沙糖 / 砂糖 (sha-tang) > şatañ “toz şeker”

piçi: 脾气 (pi-qi) > piçi “mizaç”

fuça: 茯茶 (fu-cha) > fuça “siyah çay”

şiake: 下课 (xia-ke) > şiake “ders bitimi, ders bitişi”

1. 2. Aynen Alınan Miktar Edatları

Çince miktar edatları, Türkçeye nazaran daha geniş kapsamlı kullanılmaktadır. Çince miktar edatlarından bazılarının Türkçede karşılığı varken bazılarının ise karşılığı yoktur. Salar Türkçesinde bazı Çince alıntı isimlerden sonra miktar edatları da aynen kabul edilmiştir.

ge (个 ge) “tane, adet”

U liang ge (两个) şiao şı utamiş (Aibibula 2010: 89). “O iki saat geç kalmış”.

Yigong san ge (三个) kiş, uş kiş (Aibibula 2010: 304). “Toplam üç kişi, üç kişi”.

(本 ben) miktar edatı olarak kullanıldığında “tane, adet”

Sanşı ben (三十本) guran. “otuz adet kur’an” (Aibibula 2010: 302)

1. 3. Alternatif Olarak Kullanılan Çince Kelimeler

Türkçesi kullanılmakta olan kelimelerin Çincesinin de kullanımda olduğu tespit edilmiştir.

işgi = 两(liang) > liañ “iki”

Çincede sıra sayı olarak kullanıldığında iki için “二(er)” kullanılırken sadece iki nesneden bahsedildiğinde “两(liang > liañ)” şekli kullanılır. Salarcada sıra sayı “iki” için *işgi* (Zhang 2008: 23, Aibibula 2010: 27, Ma 2014:194) kullanılmıştır. Ancak belli bir zamandan, iki saatten, bahsederken Çincedeki kullanımıyla bulunmaktadır.

Birni bir de, *işgin*i uşdeme (Zhang 2008: 23). “Biri bir de, ikiyi üç deme”.

U *liañ* ge (两个 liang ge) şiao şı utamiş (Aibibula 2010: 89). “O iki saat geç kalmış”.

kitap = 书(shu) > şu “kitap”

Salarlar, Müslüman bir Türk topluluğu olarak diğer Türk lehçelerinde bulunan ortak Arapça ve Farsça kelimelerden bazılarını kullanmaktadır. *Kitap* kelimesi bunlardan bir tanesidir.

Bu *kitap*ne menda şuh vah, daşine apar yaremes (Aibibula 2010: 95).

“Bu kitabı sadece burada oku, dışarıya götüremezsin”.

Şu (书shu) ohusa feyda atuha (Aibibula 2010: 91). “Kitap okumanın faydası çok”.

döt / dut = 四(si) > si “dört”

sige (四si) şıandayhuağa (Aibibula 2010: 95). “dördü çağdaştırmaya”

döt (Aibibula 2010:27) “dört”; **dut** şır (Aibibula 2010: 355). “dört masa”

Sayı isminin Türkçe ve Çince olarak aynı cümlede yer aldığı örnekler de görülmüştür:

Şianzai bu **işkese liañ**ge şincensun vumişa (2010: 308)

“Şimdi bu ikisi, iki idari köy olmuş”.

Yigong **san** ge (三个) kiş, **uş** kiş (Aibibula 2010: 304). “Toplam üç kişi, üç kişi.”

dağ = 山(shan) > şan “dağ”

duyi oyne ma mundal**dağ** (Aibibula 2010: 298). “deve oyunu ve Meñda dağı”

bu garlar **şanda** ohgende (Aibibula 2010:309). “bu garlar dağında kaldığında”

2. Çince Alıntılarda Ses Olayları

Dış alıntılar, bir dilin ses ve yapı düzeninin çatlayıp kırılmasına, anlam örgüsünün dağılmasına yol açar. Bu tehlike yüzünden diller, alıntı kelimeleri ses ve anlamca değiştirerek, kendi ses ve anlam yapılarına uygun hale

getirirler (Karaağaç 2009: 502). Zira Salarcadaki bazı Çince alıntılar, Salarcanın ses özelliklerine yaklaştırılmıştır veya ona uydurulmuştur (Aibibula 2010: 75). Bu nedenle bazı Çince alıntılarda ses değişikliği meydana gelmiştir.

Çince, karakter olarak da adlandırılan şekillerle anlam ifade eden yazı sistemine sahiptir. Bu şekillerin nasıl telaffuz edileceği ise Latin harfli hece ile gösterilir. Ses özelliklerini gösteren bu Latin harfli hece; Pin-Yin olarak adlandırılmakla beraber her bir şekle karşılık birden altıya kadar değişen sayıda harf/harflerden oluşur. Hece, yapı itibarıyla iki parçadan oluşur: Yünmu (韵母 Yunmu, Finals. Örneğin: a, ao, en, ing, iou, uei, uang vesaire) ve Şeñmu (声母 Shengmu, Initials. Örneğin: k, ch, zh, sh, x, h vesaire). Tek harften oluşan hece ise Yünmu'dan ibarettir (Komisyon 2006: 8). Bazı Çince alıntılarda Yünmulardaki ses değişimi dikkat çekerken bazılarında ise Şeñmulardaki ses değişimi dikkat çekmektedir.

2.1. Yünmulardaki Ses Düşmesi

i > Ø 团结 (tuan-jie) > tuancie > **tuance** (Aibibula 2010: 93). “birlik”

ı > Ø 历史 (li-shi) > lişı > **liş** (Aibibula 2010: 307). “tarih”

e > Ø 美艳 (mei-yan) > meiyān > **miyan** (Aibibula 2010: 324). “göz alıcı”

a > Ø 报告 (bao-gao) > baogao > **bogo** (Aibibula 2010: 94). “rapor”

u > Ø 过程 (guo-cheng) > guoçeñ > **goçen** (Aibibula 2010: 351). “süreç”

2. 2. Yünmulardaki Ses Değişmesi

e > u 本 (ben) “tane, adet” > **bun** (Aibibula 2010: 31)

河州 (he-zhou) > hecou > **hucu**. “özel isim (şehir adı)”

hucuda çezeden inmişma (Aibibula 2010: 345). “Hecou'da araçtan inmiş ya”.

e > o 各地 (ge-di) > gedi > **godi** (Aibibula 2010: 317). “her yer”

ei > u 为了 (wei-le) > weile > **vule** (Aibibula 2010: 90). “için”

Olar gocağe **vule** vureşba. “Onlar devlet için savaştılar ya”.

ue > ö 学校 (xue-xiao) > şüeşiao > **şöşio** (Aibibula 2010: 341). “okul”

Salarcada, Türkçede bulunan arka damak ünsüzlerinden nazal n korunurken Çincedeki arka damak ünsüzü olan nazal n, diş –diş eti ünsüzü durumuna gelmiştir.

ñ > n : neñli (能力 neng-li) > nangu (Aibibula 2010: 355). “beceri”

şeñren (圣人 şengren) > şenren gimiş bei (Aibibula 2010: 358). “evliya girmiş”

2.3. Yünmulardaki Ses Benzeşmesi

Yünmu'nun son sesinde bulunan ünsüz, sonraki hecenin ilk sesine benzemiştir. İli Salarcasındaki örnekte görülen özelliştir:

n > l çüanle (劝 quan-le) > İli:çölle "tavsiye etmek"

çüanli (权力 quan-li) > İli: çüelli "güç, yetki"

2. 4. Şeñmulardaki Ses Değişmesi

n > m cinbu (进步 jin-bu) > cimbu (Aibibula 2010: 92)

c > k cian (件 jian) > ken (miktar edatıdır) (Aibibula 2010:31)

c > g cieşañ (街上jie-shang) > İli: gişañ; Çinghay: geşoñ . "sokak"

goñci (公鸡 gong-ji) > İli: guñgo; Çinghay: guñgu. "horoz"

3. Çince Alıntılarda Görülen Biçimsel Özellikler

3.1. İsimler

Çinceden daha çok isim alındığını kaydetmiştik. Bu isimler Salarcada yine isim olarak kullanıldığından hâl eki almıştır.

şöşo-digi (Aibibula 2010: 342). "okuldaki"

mianboçe-ge (Aibibula 2010: 345). "minibüse"

3. 2. Fiiller

3. 2. 1. Geçmiş Zaman İfadeli Çince Hecenin Çince Fiillerle Kullanılması

Çince eylemin tamamlandığını ifade eden ve tek başına kullanılmayan geçmiş zaman görevindeki hece 了(le), alıntı fiillerle beraber kullanılmıştır. Tek başına fiil görevi üstlenen Çince fiiller birer isim olarak kabul edilmiş ve geçmiş zaman ifadesi taşıyan /le ile yeniden fiilleştirilmiş, geçmiş zaman ifadesinden çok eylem ifade etmiştir. Bu nedenle sözlüklerde fiil tek başına verilmemiş /le ile beraber verilmiştir.

baole : (包了 bao-le) "paketlemek, örtmek"

çuanle: (劝了 quan-le) "tavsiye etmek"

sala: (擦了 ca-la) "ovamak"

sela: (裁了 cai-la) "kesmek"

3. 2. 1. Çince Fiil + et Yardımcı Fiil Biçimi

Salarca, Türkçenin genel özelliğini yansıtarak kendi cümle yapısını önemli ölçüde korumuştur. Çince fiil olarak kullanılan kelimeleri, *et-* yardımcı fiili ile beraber kullanmıştır. Böylece alıntı fiiller biçimsel olarak değişime uğramıştır.

Sen **fañşin edeba** (2010: 349). "Sen emin ol." *et-> ed-*

Bu kowa şı yeşğen şı gezdağe garamang ahmandan **fazhan ehgen** (2010: 311) *et->eh-*

"Bu Kova ise açıklandığında Gezdeki Karaman, Akmandan gelişmiştir."

4. Anlamı Değişen Çince Kelimeler

İli ve Çinghay bölgesinde aynı şekilde telaffuz edilen bazı kelimeler, anlam yönünden farklılık göstermektedir. Aşağıdaki örneklerde Çinghay Salarcasında kelimenin anlamının genişlediği görülür:

nina: (奶奶 nai-nai) > İli: babaanne, aneanne; Çinghay: teyze, hala, babaanne, aneanne

sumurla: (思谋了 si-mou-la) > İli: düşünmek; Çinghay: düşünmek, hatırlamak

5. Çince Alıntılar Bağlamında Çinghay Salarcası ve İli Salarcası İle İlgili Dikkat Çeken Hususlar

Çinghay Salarcasında Türkçe olarak kullanılan bazı kelimeler İli Salarcasında Çince olarak bulunmaktadır.

yalğuz > dan-du-lan

Çinghay: yalğuz; İli: dendulan (单独-lan dan-du-lan) "tek başına, yalnız";

don > da-yi

Çinghay: don; İli: dayi (大衣 da-yi) "kaban, palto";

çuri-, ahtır- > fella

Çinghay: çuri-, ahtır-; İli: fella (翻-了 fan-la) "çevirmek"

tütün > tüdün > yan

Çinghay: tüdün; İli: yen (烟 yan) "tütün"

İli Salarcasında Arapça olarak kullanılan alıntı kelimeler, Çinghay Salarcasında Çince olarak bulunmaktadır.

hokuk > çüelli

İli: hoquq; Çinghay: çüelli (权力 quan-li) "yetki"

het > şin

İli: het "mektup"; Çinghay: şin (信xin) "mektup"

asasen > yibirenşañ

İli: asasen; Çinghay: yibirenşang (基本上 ji-ben-shang > cibenşañ) “genellikle”

Aynı bölgede kullanılan Çince alıntı kelimedede varyantlar ortaya çıkmıştır.

cianzi > zanzi > zeyzi

Çinghay: zanzi (剪子 jian-zi) > cianzi. “makas”

Çinghay: zeyzi (剪子 jian-zi) > cianzi. “demir kesmek için kullanılan makas”

SONUÇ

Salarca, varlığını konuşma dili düzeyinde devam ettirmekte olan bir Türk lehçesidir. Salarların tarihi, göçü ve yaşam koşulları nedeniyle Salar Türkçesinde Çin, Tibet, Moğul, Arap ve Fars dillerinin etkisi bulunmaktadır. Çince alıntılar, sözlük taraması ile elde edilen bulgular temelinde incelendiğinde isim soylu kelimelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Salarcaya Çince edatlar ve fiiller de alınmıştır. Salarca, Çince alıntıları kendi ses yapısına uydurmaya çalışmıştır. İkiz ünlüler çoğu zaman tek sese dönüşmüştür. Ancak ikiz ünsüzlerin ses değeri Salarcaya nüfuz etmiştir. Alıntı fiiller Türkçenin ana yapısına uydurulmaya çalışılmıştır. Çince fiilin, *et-* yardımcı fiili ile tekrar fiilleştirilmesi bunun bariz örneklerinden biridir. İli’de kullanılan Salarca ile Çinghay ve civarında kullanılan Salarca, Çince alıntılar bağlamında değerlendirildiğinde bazı farklılıklar göstermektedir. Çinghay Salarcasında Çince alıntılara rağmen Eski Türkçe kelimelerin korunduğu tespit edilmiştir. Zira Salar İbret Sözleri incelendiğinde kelime hazinesi olarak daha duru bir Türkçeye karşılıyoruz. Salayu Huayu Cailiao adlı çalışmada yer alan saha araştırmasına ait metinler, Salarca konuşma diline yerleşmiş Çince alıntılarının boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu metinlerde aynı kişiye ait parçada “şimdi” anlamındaki kelime *şanzay, şanzey, şanzai* (2010:308) şeklinde kaydedilmiştir. Başka metinlerde ise *şenzey* (2010: 314), *şenzeyi* (2010: 310) olarak da geçmektedir. Böyle örnekler çoğaltılabilir. Bu durum Salarcada yerli ağızların da etkisi olduğunu göstermekle beraber Salarcanın, standartlaşmadan uzak ve bozulma yönüne doğru ilerlemekte olan bir Türk lehçesi olduğunu bir kez daha hatırlatır.

İLİ SALARCASI İLE ÇİNGHAY SALARCASINDAKİ ORTAK ÇİNCE KELİMELER

Alfabetik sıra	Kelime		Çince yazılışı, okunuşu ve Türkçe söylenişi	Türkiye Türkçesindeki anlamı
	İli Salarcası	Çinghay Salarcası		
a	ayi	ayi	阿姨 /a-yi ayi	teyze
	a:ma	ama	阿妈/a-ma ama	valide, anne
b	banfa	banfa	办法/ban-fa benfa	çare, yöntem
	bañnaş	Bañna (yardım etmek) Bañnaş (bir birine karşılıklı olarak yardım etmek)	帮/bang-naş bañnaş	yardım etmek
	bendiñ	bandeñ	板登/ban-deng bandeñ	ağşap tezgah
	beñgir	beñger	棒棍/bang-gun bañ-gun	sopa
	bifan	befan	白帆/ bai-fan baifan	alüminyum
	bintañ	biñtañ	冰糖 /bing-tang biñtañ	kaya şeker
	bola-	bola-	包 /bao -le baole	paketlemek, örtmek
	boza	bozi	包子 /bao-zi baozi	Hamurlu yemek
c	ca	ca	架 /jia cia	raf
	ca	cade	假/jia cia	sahte
	cızı	ci'erzi	侄子/zhi-zi cızı 侄儿子/zhi-er-zi ci'erzi	yeğen
	ciñ	ciñ	真 / zhen cen	gerçek
	coto	cotu	辮头/jue-tou cuetou	çapa

	cöñge	coñge	庄稼/zhuang-jia cuañcia	ekin
ç	ça	ça	茶/ cha ça	çay
	çacuñ	çacuñ	茶具 /cha- zhong çacoñ	çay fincanı
	çala- (şarkı söylemek,çağırarak)	çal- (müzik aleti çalmak)	唱/ chang-le çañle	şarkı söylemek, seslendirmek
	çeyze	çezi	茄子/qie-zi çiezi	patlıcan
	çiça	çiçe	汽车 qi-che çiçe	araba
	çola- (bağırarak)	çala- (çağırarak)	叫/jiao-le ciaole	çağırarak
	çokay	çuhay	球鞋/qiu-xie çiuşie	spor ayakkabısı
	çölle	çüenle	劝/quan-le çuanle	tavsiye etmek
	çüelli	çüenli	权力/quan-li çüanli	güç, yetki
d	diñne-	diñna-	聽(听)/ ting- na/ne tiñna/ne	dinlemek işitmek
	dubo/duba	duluş	賭博/du-bo dubo	kumar
f	fañna	fañna	防/fang-na fañna	önlemek korumak
	fuça	fuça	茯茶 /fu-cha fuça	siyah çay
g	gada	geda	疙瘩 /ge-da geda	sivilce

	gaga	gaga	哥哥/ ge-ge gege	ağabey
	gişaň	gešoň	街上/ jie-shang cieşaň	sokak
	gitu	getu	盖头/ gai-tou gaitou	başörtü, eşarp
	gua	gua	瓜/ gua	kavun
	gufu-si	goho	姑夫/ gu-fu gufu	damat
	guluza	gulu	轱辘 /gu-lu gulu	tekerlek
	guňgo	guňgu	公鸡/ gong-ji goñci	horoz
h	habago	òabagio	哈巴狗/ ha-ba- gou habagou	Pekin köpeği
	haňga	hoňgua	黄瓜/ huang-gua huaňgua	salatalık
	hasiň	luoħuaşiň	花生/ hua- sheng huaşeň	yer fıstığı
	hey (spor ayakkabısı)	ħay (ayakkabı)	鞋/ xie šie	ayakkabı
	huňla ba	huňna-	哄 /hong-la/na hoň-la/na	aldatmak kandırmak
k	kala	kala	筐篮/ kuang-lan kuaňlan	sepet
l	lazi	lazi	辣子/ la-zi lazi	biber
	liaňfer	liaňfur	凉粉/ liang-fen liaňfen	jöle halindeki fasulye yemeği
	liaňzin	liaňzin	凉快 /liang-kuai liaňkuai	serin

	losa	losa	骡子/ luo-zi luozi	katır
m	mabu	mabu	抹布/ ma-bu mabu	temizlik bezi
	mañ	mañşe	蟒/mang mañ 蟒蛇/mang-she mañşe	Dragon (ejderha) piton
	matañ	matañ	麻糖 /ma-tang matañ	şeker, malt şekeri (maltoz)
	mo	mu	亩/ mu mu	dönüm (arazi)
O	okañ	ohkoñ	炕/kang kañ	alttan ısıtılabilir tuğla yatak
p	piçi	piçi	脾气/ pi-qi piçi	mizaç
	po	po	炮/ pao pao	silah, tüfek
	puzu	puzi	铺子/ pu-zi puzi	dükkan, mağaza
s	sala-	sala-	擦 /ca-la sala	ovmak, ovalamak
	sañzir	sañ	桑梓/sang-zi sañzi 桑/sang sañ	dut, dut ağacı
	sazuza	şazo	沙枣子 /sha- zao-zi şazaozi 沙枣/sha-zao şazao	iğde
	sela-	sela-	裁/cai-la saila	kesmek
	señ	siñ	层 /ceng señ	kat, katman

	solan-	sola-	锁/suo-lan suolan 锁/suo-la suola	kilitlemek
	sozi	sozi	锁子/suo-zi suozi	kilit
	sumurla-	sumurla-	思谋/ci-mou-la simoula	düşünmek
	sundan	sundan	孙/sun-dan sundan	torunun çocuğu
	suzi	sunzi	孙子/sun-zi sunzi	torun
Ş	şatañ	şatañ	沙糖(砂糖)/sha- tang şatañ	toz şeker
	şigua	şigua	西瓜/xi-gua şigua	karpuz
	şiza	şi	席子/xi-zi şizi 席/xi şi	kıvrımlı mat, mat
	şizi	şizi	筛子/shai-zi şaizi	Elek
	şukun	şugun	手巾/shou-jin şoucun	el havlusu, havlu
T	te	te	太 /tai tai	çok
	tenga	tiangua	甜瓜/ tian-gua tiangua	kavun
	tenze	tanzi	毯子/ tan-zi tanzi	halı
	to(w)	to	桃/tao tao	şeftali

	tola-	tola-	掏/tao-la taola	kazmak
	tolacı	tolaci	拖拉机 /tuo-la- ji tuolaci	traktör, çekici
ü	üşü	oşü	湿 /shi şü	ıslak, nem
v	vula-	vula-	捂/wu-la vula	ili: kavurmak Buhar 捂
y	yaba	yaba	哑巴/ ya-ba yaba	dilsiz
	yañzi	yañzi	样子/ yang-zı yañzi	biçim
	yibizi	yibizi	一辈子/ yi-bei- zi yibeizi	sonsuz dek ömür boyu
	yinşañ	yinşoñ	影响/ying-xiang yiñşiañ	etki
	yizi	yizi	胰子/ yi-zi yizi	sabun
	yündo	yindu	熨斗/ yun-dou yündou	ütü
z	zañzi	cunzi	盅子/ zhong-zi coñzi	çay fincanı
	zanze	zanzi zeyzi	剪子 /jian-zi cianzi	makas
	ziñ	ziñ	井/ jing ciñ	kuyu
	zoğzi-	zoğze-	蹲/ dun-zi dünzi	çömelmek
	zula-	zula-	糟/ zao-la zaola	kötü davranmak
	züylan-	züylan-	醉/ zui-lan züilan	sarhoş olmak

KAYNAKÇA

- Aibibula, M. (2002). "Salayu Cihui Tanxi", *Minzu Yuwen No: 1*, s. 45-54.
- Aibibula, M. (2010). *Salayu Huayu Cailiaoji*. Pekin: Zhongyang Minzu Daxue Neşriyatı.
- Baskakov. N. A. (1986). *Türki Tillar*, Uygurcaya akt.: Perhat Cilan. Pekin: Milletler Neşriyatı
- Durduyev, M. (1998). "Çin Türkmenleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Çev. Saadettin Gömeç), C. 19, S. 30, Ankara, s. 319-364
- Erdoğan, İ. İ. (2015). "Çin'de Halen Kullanılmakta Olan Türk Lehçeleri". s. 131-140 <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ERDOĞDU-İnci-İnce-ÇİN'DE-HALEN-KULLANILMAKTA-OLAN-TÜRK-LEHÇELERİ.pdf> (11.01.2018)
- Ersin, T. (2012). "Salır Türklerinin Kaynakları ve Salır Türkçesi Üzerine Araştırmalar", *Türkiyat Mecmuası*, C. 22/Güz, s. 103-126
- Han, J. Y. (2004). *Salazu Yuyan Wenhualun*. Xining: Qinghai Renmin Chubanshe
- Karaağaç, G. (2009). "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler" s.499-510 http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/gunay_karaagac_alinti_kelimeler.pdf (23.1.2018)
- Karluk, A. J. (2009). "Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri". *Türkiyat Araştırmaları*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Yayınları. S.11, s. 63-90.
- Komisyon (2006). *Jichu Hanyu 40 Ke*. C.1, Huadong Shifan Daxue Yayınları.
- Lin, L. Y. (1992). *Sala-Han Han-Sala Cihui*. Chengdu: Siqian Minzu Neşriyatı
- Ma W. (2009). "Yuyan Jiechu yu Salayude Bianhua". Xining: *Qinghai Minzu Xueyuan Xuebao*. S.35, No:3 s. 29-35.
- Ma W. (2014). "Salayu he Tuerqiyu Sihui Bicao Yanjiu". *Qinghai Minzu Yanjiu*. Vol.25, No:3, s. 183-196
- Mehmet, G. (2014). *Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ölmez, M. (2013) "Çindeki Türk Dilleri ve Bugünü". Ankara: *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Topulukları 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, s. 397-422
- Özeren, M. (2014). "Salar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yabancı Eşdeğer Sözcükler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 3/2 20 s. 111-127.
- Özeren, M. (2015). Salar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Ortak Arapça-Farsça Alıntı Sözcükler, 16-18 Ekim 2014 Elazığ, VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, s. 309-330.
- Özeren, M. (2016). "Salar Türkçesinde Birincil Uzun Ünlüler", *Dil Araştırmaları*, Bahar 2016/18: 167-185.

Poppe, N. (1953). "Remarks on The Salar Language". *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 16, No. 3-4, s. 438-477.

Sarıtaş, E. (2015). *Salar Türkleri Tarihi 1279-1911*. İstanbul: Demavend Yayınları.

Sarıtaş, Eyüp (2012). "Salar Türklerinin Menşei Tarihî Kaynakları ve Göçleri Hakkında Kısa Bir İnceleme", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul, s. 107-116

THOMASON, S. G. (2001). *Language Contact*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Thomsen, K. (1985). "Sarı Uygurların Dili ve Salarca" s. 191-197

http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDA/1985/1985_10_Thomsen.pdf (25.12.2017)

Yakup, A. (2002). *An İli Salar Vocabulary: Introduction and a provisional Salar-English lexicon*. Tokyo: Tokyo University Press

Yakup, A. (2015). "Salarlar ve Dilleri" Çev. Duygu Özge DEMİR [http://turkiyat.org/ttd/B46-SALIR_TR-Yakup_Abdurishid-\(KK\)-14.09.2015.pdf](http://turkiyat.org/ttd/B46-SALIR_TR-Yakup_Abdurishid-(KK)-14.09.2015.pdf) (14.01.2018)

Yibula, K. (2004). "Tan Lishishangde Salawen-Tuerkewen". Mawei (ed.) *Bainian Salazu Yanjiu* . Xining: Qinghai Minzu Chubanshe.

Zhang C. F. (2008). *Salar İbret Sözlür*.

